

Péče o děti se specifickými poruchami učení v České republice
Možnosti podpory na škole – postupy při specifických poruchách učení

EdQ – CECO
BRNO 10.5.2005

PhDr. Jarmila Burešová

Péče o děti se specifickými poruchami učení v České republice

Péče o děti se specifickými poruchami učení se u nás začala v 50. letech 20. století rozvíjet nejprve na poli zdravotnictví, postupně se ale přesouvala do oblasti školství. Od 60. let začaly v naší republice vznikat první specializované „dyslektické“ třídy – první vůbec vznikla v r. 1962 právě v Brně při psychiatrickém oddělení Fakultní dětské nemocnice. Postupně se zvyšoval zájem o vzdělávání v problematice specifických poruch učení mezi učiteli. Pod tlakem odborné veřejnosti začaly do školské legislativy velmi pomalu pronikat metodické pokyny k hodnocení a klasifikaci těchto žáků. Klíčovou roli v tomto procesu sehrála osobnost dětského psychologa profesora Zdeňka Matějčka – jeho výzkumné práce z oblasti specifických poruch učení a hlavně četné odborné i popularizující publikace.

V současné době je již právo na uspokojování speciálních vzdělávacích potřeb žáků se specifickými poruchami učení zakotveno v novém školském zákoně platném od 1.1.2005 (Zákon č.561/2004 Sb.). Podle stupně SPU jsou zde rozlišováni žáci s lehčími poruchami (se zdravotním znevýhodněním), které je třeba ve vzdělávání zohledňovat a žáci s těžšími poruchami (se zdravotním postižením), kteří jsou zařazováni do režimu speciálního vzdělávání. Speciální vzdělávání může být zajištěno formou

- **individuální integrace,**
- **skupinové integrace** (tj. ve třídě s programem pro žáky s poruchami učení na běžné základní škole)
- nebo ve **speciální škole** určené pro děti s těmito poruchami.

Nový školský zákon tedy již vytváří velmi dobrý rámec pro péči o žáky se specifickými poruchami učení. Jaká tato péče skutečně je, ale bude záležet na konkrétních personálních a ekonomických podmínkách škol a školských poradenských zařízení.

Speciální vzdělávací potřeby žáků mají za úkol zjišťovat školská poradenská zařízení, tedy pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogická centra. Dětem se specifickými poruchami učení se věnují většinou poradny, centra jsou specializována na smyslová, tělesná, mentální postižení a na autismus. V poradně tedy proběhne psychologické a speciálně

pedagogické vyšetření dítěte, je stanovena diagnóza – typ a stupeň poruch učení a doporučeno, jak by se mělo postupovat při práci s dítětem v rámci vyučování a jak by měla probíhat vlastní náprava poruch učení. O výsledku vyšetření je se souhlasem rodičů písemně informována škola, případně i ošetřující lékař.

Komplexní podpora dítěte se specifickými poruchami učení by měla zahrnovat tři základní součásti:

1. **úpravu podmínek školní práce**, aby dítě bez zbytečného stresu mohlo pracovat na úrovni svého školního ročníku – případně s využitím různých podpůrných pomůcek;
2. vlastní **reedukaci** specifických poruch učení;
3. **dodávání odvahy** dítěti i rodičům, aby dlouhý a obtížný boj s poruchami učení dokázali vydržet a zvládnout.

Doporučení poradny zahrnují **návod pro učitele pro práci s dítětem v rámci vyučování**. Často je třeba přizpůsobit možnostem dítěte tempo psaní, případně nahradit vlastní zápisy v sešitech předtištěnými texty. Podle typu obtíží je také třeba volit formu zadávání úkolů i ověřování stupně osvojení učiva. Dává se přednost takovým formám, které jsou pro dítě výhodnější (např. zvládnutí pravopisného učiva se místo diktátem prověří doplňovacím cvičením nebo ústním přezkoušením). Často jsou pro práci ve škole doporučovány různé speciální pomůcky podle potřeb dítěte.

Doporučení poradny se týkají také **hodnocení a klasifikace** dítěte, výkony v oblasti ovlivněné poruchami jsou posuzovány mírněji. Místo klasifikace je možno se souhlasem rodičů užívat průběžně i na vysvědčení slovní hodnocení, které je výstižnější a zachytí nejen stupeň osvojení učiva, ale také snahu a aktivitu žáka. U řady dětí se specifickými poruchami učení se zároveň setkáváme i s poruchami koncentrace pozornosti a poruchami aktivity (hyper či hypoaktivitou) – i s těmito obtížemi by měl učitel dětem pomoci a ve zprávě z vyšetření dítěte dostane od psychologa některá obecná doporučení. Pokud má učitel zájem najít co nejužitečnější postupy v komunikaci s dítětem, nabízí poradna spolupráci metodou videotréninku interakcí.

Reedukace poruch učení je nejúčinnější, pokud se pro každodenní nápravnou práci s dítětem podaří získat rodiče. I motivování rodiče ale potřebují odborné vedení ze strany poradny nebo školy. Při spolupráci s poradnou je možno rozlišit tyto základní formy spolupráce:

- V těch nejlehčích případech dostanou rodiče při jedné či několika konzultacích v poradně ***instrukce pro domácí práci s dítětem***. Jsou jim doporučeny vhodné metodické materiály a soubory pracovních listů, se kterými pak doma s dítětem pracují. Další kroky a postupy konzultují s učitelem dítěte nebo opět v poradně.
- Pokud obtíže dítěte vyžadují soustavnější speciálně pedagogickou péči, může být dítě zařazeno do individuální nebo skupinové speciálně pedagogické péče v poradně, vždy za spoluúčasti rodičů. ***Individuální nápravná práce s dítětem*** vychází z diagnostických zjištění a je cíleně zaměřena na rozvíjení narušených funkcí a postupné budování základních dovedností čtení, psaní, případně počítání. Mezi jednotlivými konzultacemi v poradně pracují doma rodiče s dítětem doporučenými metodami. Frekvence setkání v poradně se postupně snižuje.
- ***Skupinová nápravná péče*** v poradně se uskutečňuje podle předem připraveného programu, který je sestaven tak, aby zahrnoval cvičení pro rozvoj všech důležitých oblastí: zrakové i sluchové percepce, prostorové a pravolevé orientace, grafomotoriky a vizuomotorické koordinace, řeči atd. Skupinu vedou vždy dva odborní pracovníci poradny – většinou speciální pedagog a psycholog. Do skupiny jsou zařazeny děti ze stejného školního ročníku, chodí vždy v doprovodu jednoho z rodičů (nejlépe toho, který pak s dítětem doma také pracuje) – schází se takto 6-8 rodinných týmů. Program je plánován na deset setkání vždy po 14 dnech, mezi setkáními pracují děti doma s rodiči na zadaných úkolech. Na rozdíl od individuální reedukace, kde se cvičení zaměřují převážně na oslabené funkce, ve skupině dělají všechny děti úkoly a cvičení ze všech oblastí. Každé dítě je tedy v něčem šikovné a něco mu moc nejde. Díky tomu jsou děti pro práci ve skupině více motivované, citlivě také reagují na pozitivní zpětnou vazbu od vedoucích skupiny. Také rodiče získávají ve skupině povzbuzení pro další práci s dítětem, vidí, že s podobnými problémy bojují i ostatní, vítají i vzájemnou výměnu zkušeností. Se skupinovou formou nápravy poruch učení máme v poradně již hodně zkušeností, pracujeme takto od roku 1986. Program se samozřejmě postupně vyvíjel, do současné podoby jej přepracovala Mgr. Jiřina Bednářová, která také připravila soubory pracovních listů, se kterými děti pracují.

Kapacita speciálních pedagogů v poradnách samozřejmě nestačí pokrýt potřebu nápravné péče všech dětí s poruchami učení v daném regionu. Aby bylo možno větší část péče přenést přímo do škol, je třeba podporovat odbornou připravenost učitelů.

Školská legislativa nyní umožňuje zřizování **školních poradenských pracovišť** – tým pracoviště tvoří výchovný poradce, metodik prevence a školní speciální pedagog, případně školní psycholog. Školní speciální pedagog pak zajišťuje péči o žáky s poruchami učení. Menší školy si ale z ekonomických důvodů nemohou kompletní poradenský tým dovolit a podporu dětí s poruchami učení pak přebírají učitelé se zájmem o problematiku vyškolení v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

Naše poradna se **vzdělávání učitelů** věnuje již od svého vzniku, v posledních 15 letech je již tato činnost systematická. V současné době nabízíme ucelený soubor kurzů pro další vzdělávání učitelů v problematice podpory rozvoje poznávacích schopností dětí a péče o děti se specifickými poruchami učení. Všechny programy jsou akreditovány Ministerstvem školství. Jedná se o tyto kurzy:

1. **Edukativně stimulační skupiny pro děti předškolního věku** – program je určen učitelům mateřských, základních a speciálních škol. Cílem je připravit učitele na skupinovou práci s rodinou se zřetelem na rozvoj jednotlivých schopností dětí potřebných pro úspěšné zvládnutí čtení, psaní a počítání, rozvoj myšlení, řeči, soustředění pozornosti, ovládání emočních a volních procesů, sociální zrání.
2. **Základní kurz pro učitele pracující se žáky základních a středních škol se specifickými poruchami učení.** Cílem je seznámit pedagogy s problematikou specifických poruch učení a chování, poskytnout základní poznatky k jednotlivým specifickým poruchám učení a zároveň základní možnosti rozvoje jednotlivých oslabených funkcí. Učitelé se dozví, jak pracovat s těmito žáky ve vyučování, v jednotlivých předmětech.
3. **Kurz pro učitele I.stupně základní školy pracující se žáky se specifickými poruchami učení – metody rozvoje specifických funkcí.** Cílem programu je poskytnout širší pohled na specifické poruchy učení, na možnosti rozvoje schopností

potřebných pro čtení a psaní, na reedukaci specifických poruch učení. Kurz připravuje účastníky na skupinovou i individuální nápravnou práci s dětmi s poruchami učení.

4. Kurz pro učitele českého jazyka pracující se žáky se specifickými poruchami učení, zejména s dysortografií. Cílem je seznámení s reedukací specifických poruch čtení a psaní. Zvláštní pozornost je věnována možnosti využití algoritmických kroků a různých kompenzačních metod při výuce pravopisu.

5. Kurz pro učitele pracující se žáky s dyskalkulií. Program seznamuje s vývojem matematických schopností v ontogenezi, s diagnostikou dyskalkulických obtíží a s možnostmi podpory rozvoje jednotlivých faktorů matematických schopností.

O účast v kurzech pořádaných poradnou (lektory jsou zkušení poradenští psychologové a speciální pedagogové) je již řadu let velký zájem. Kurzů se účastní i speciální pedagogové pracující na školách kteří cítí, že jim univerzitní studium neposkytló dostatečně konkrétní přípravu pro reedukaci poruch učení. Za posledních 15 let bylo naší poradnou vyškolenó mnoho stovek učitelů z Brna i okolí, řada z nich absolvovala i několik kurzů potřebných pro práci na škole. Postupně se tak zvýšila připravenost škol na podporu žáků se specifickými poruchami učení a na nápravnou práci s nimi.

O organizaci nápravné péče na škole rozhoduje ředitel školy podle podmínek, v jakých škola pracuje. Na brněnských školách probíhá péče různým způsobem:

- V době vyučování odchází dítě jednotlivě nebo ve dvojici za speciálním pedagogem, se kterým provádí nápravná cvičení – většinou jde o hodinu týdně, která bývá rozdělena na dvě až tři části.
- Skupinka dětí se stejného ročníku odchází z kmenové třídy na hodiny mateřského jazyka za speciálním pedagogem. Na některých školách jde o všechny hodiny, na jiných jen o hodiny mluvnice. Tato forma se osvědčuje u větších škol, které mají více paralelních tříd v ročníku.
- Nápravná péče probíhá po vyučování s jedním či dvěma dětmi – většinou hodinu každý týden.

- Po vyučování pracuje skupinka (většinou 6-8) dětí nápravnými metodami v tzv. dyslektickém kroužku.
- Na některých školách kombinují individuální nápravu s prací ve skupince.
- Odpoledne probíhá nápravná péče o skupinku dětí s rodiči – podobně jako v poradně.

Učitelé pracující na školách s dětmi s poruchami učení se shodují, že je optimální, když škola zaměstnává speciálního pedagoga na plný úvazek. Ten pak pracuje s dětmi jednak individuálně v době vyučování – i v kratších časových úsecích a tuto péči kombinuje s prací se skupinkami dětí. Pokud nápravná péče na škole probíhá bez přítomnosti rodičů, jsou velmi potřebná pravidelná setkání s rodiči těchto dětí, na kterých je domlouván postup při domácí práci s dítětem. Podle našich zkušeností ale tato část spolupráce na škole často chybí nebo probíhá jen nepravidelně.

Pro žáky se specifickými poruchami učení závažného stupně mohou být na základních školách zřizovány **speciální třídy**, ve kterých je program základní školy přizpůsoben speciálním vzdělávacím potřebám těchto dětí, nápravné metody jsou zařazovány přímo v rámci výuky. Ve třídách je snížený počet žáků (většinou 12), učí zde speciální pedagog. Jak jsem se zmínila již na začátku, mají tyto třídy v Brně dlouholetou tradici. V současné době je ve městě pět základních škol s ucelenou řadou speciálních tříd pro žáky se specifickými poruchami učení – od 2. do 9. třídy. Práce v těchto třídách umožní dětem projít kvalitním reedukačním programem propojeným s probíraným učivem. Samozřejmostí je zde přizpůsobení tempa psaní možnostem dětí, volba vhodných metod procvičování učiva i ověřování stupně osvojených vědomostí. Poruchy učení zde pro děti přestávají být problém, protože je to něco, co se týká všech spolužáků, něco, na čem se společně pracuje. Několik výzkumů zaměřených na sebehodnocení žáků se specifickými poruchami učení opakovaně potvrdilo, že u dětí zařazených do tohoto typu tříd je sebehodnocení srovnatelné s vrstevníky bez obtíží v učení. U dětí s poruchami učení v běžných třídách konstatovaly výzkumné studie poněkud snížené sebehodnocení.